

MESOPOTAAMIA PLANEEDINIMEDEST ehk KURVA LÕPUGA LUGU
(Akadeemia 6, 2000, lk 1223-1246)

Enn Kasak, Raul Veede

*Ja iial ei muuda keegi seda kuulsust igaveseks,
ta hääbub koos inimeste hukkamisega
ja vajub järeltulevate põlvede juures unustusse.
M. T. Cicero, "Riigist"(Scipio unenägu VII 17.)*

Meie planeedil kulgeb Aeg kõikjal sarnaselt, kuid meile teadaolev ajalugu on igal pool erineva pikkuse ja paksusega. Võib-olla kõige sügavam ajalookiht lasub Tigrise ja Eufrati vahelise maal – Mesopotaamias (kr *Μεσοποταμία* - kahe jõe vaheline maa). Raske on hoomata, kuipalju on käesaegne kultuur pärinud tolle maa vanadelt rahvastelt – olgu see siis ratas, kirjakunst või aja- ja nurgamõõdu ühikud, aga samavõrra nagu näiteks positsiooniline numbrisüsteem on Mesopotaamia päritolu ka ridamisi olulisi pisi-asju, isegi selline detail nagu esindushoonete lai paraadtrepp. Motos toodud Cicero sõnad läksid esialgu täide ka kahe jõe vahelise maa suhtes. Kui sumerid ja akkadlased poleks kirjutanud savitahvlitele, vaid millelegi kaduvamale, oleks neist tänaseks vist üpris vähe teada. Tänapäeval aga tuntakse viie tuhande aasta tagust Mesopotaamiat märksa paremini, kui nt Eestimaad neli tuhat aastat hiljem.

Euroopa kultuuris on täheteadused ja –tarkused vahelduva eduga alati tähtsad olnud ning isegi kõige sügavama unustuse aegadel säilisid siin mälestused Kaldea tarkadest, kes tundsid taevast ning oskasid tähtede järgi saatust ennustada. Siiani on lääne tsivilisatsioonis säilinud nii mõndagi babüloomlaste uskumustest tähtkujude ja planeetide kohta. Just planeetidel oli tähtis koht seelses astraalreligioonis, neid vaadeldi nii kalendaarsetel kui ka astrooloogilistel eesmärkidel, planeedijumalate omadused kandusid edasi ka Kreekasse ja Rooma.

Alljärgnev lugu sai alguse katsest koostada ülevaatlik tabel, milles oleks ära toodud planeedid ja nendele vastavad jumalad, kes siis annavad planeetidele nimed ja omadused. Täheteaduste ajaloo raamatutest oli kerge selliseid tabelid leida Kreeka ja Rooma kohta. Mesopotaamiat puudutavad tekstid sisaldasid aga küll mitmesuguseid fakte, kuid nende süstematiseerimise juures oli jäänud enamasti pigem üldsõnaliseks (Pannekoek 1961). Põhjused selliseks ebamäärasuseks selgusid ülevaate tabeli koostamise käigus, mis hakkas sarnanema Sisypheose tööle.

Võtame alljärgnevalt ette natuke kitsama ülesande ja püüame süstematiseerida Mesopotaamias kasutusel olnud planeetide nimesid. Aegade jooksul on nendeski toimunud palju muutusi, mille mõistmiseks peaks tegema lühitagasivaate ajalukku.

Mesopotaamia ajaloost, keeltest ja kirjast

Kuigi Mesopotaamia esiajalugu ulatub vähemalt 60 tuhande aasta taha, saame püüasustusest seal rääkida alates sumeritest, kes jõudsid Tigrise ja Eufrati vahele neljandal tuhandel eKr. Järgnenud sündmuste kohta pakuvad erinevad allikad erinevaid aastaarve ning siin ei aita meid ka kirjalikud ülestähendused, kuna tollal ei kasutatud absoluutset ajaarvamist, vaid aega arvestati tavaliselt mingist olulisest sündmusest või võimuloleva valitseja troonileasumisest alates. Olukord paistaks lootusetu, kui meid ei aitaks kiilkirjatahvlitel säilinud astronoomilised andmed Veenuse vaatlemise kohta. Kahjuks pole materjali piisavalt, et saaksime üheselt ja kindlalt asjad paika panna. Kuni aastani 1500 eKr võimaldavad vaatlusandmed vähemalt kolme erinevat

tõlgendust. Kõige pikema ja lühema kronoloogia erinevus on 120 aastat. Kuigi paljudes teatmeteostes, nt ka Briti Entsüklopeedias kasutatakse kompromissina keskmist kronoloogiat, kaldub ajaloolaste enamus siiski kasutama lühimat kronoloogiat. Teeme seda siis meiega.

Jätame üksikasjad ajaloolastele ning püüame keskenduda ainult kõige olulisematele pidepunktidele Mesopotaamia ajaloos. Koondame põhisündmuste dateeringud lühikese kronoloogia järgi tabelisse (Tabel 1.). Enne Akkadi riiki võivad dateeringud suure intervalliga kõikuda, Akkadi dünastia algus on enam-vähem paigas. Assüüria dateeringu võimalik viga alates XV saj lõpust eKr on 10 aastat, alates 1180 eKr 1-2 aastat ja suhteliselt kindlad on dateeringud alates aastast 900 eKr. Babüloonia dateeringud on täiesti paigas alates aastast 747 eKr (Soden 1991). Kui Tabelis 1 on paralleelselt toodud Assüüria ja Babüloonia riigid, siis valitsev võim on trükitud paksendatult, kaldkiri näitab, et tegemist on võõrvõimuga. Sulgudes on lisatud ka paari kuulsama valitseja nimed ja valitsemisaeg. Ajaloolased tahaksid siin paljugi täpsustada, nt Uus-Sumeri periood jaguneb tegelikult kolmeks, esimesel neist valitsesid põhjapoolsemat ala gutid jne, kuid meid aitab juba seegi, mis tabelis kirjas.

Sumeri periood	≈3500-2300 eKr
Akkad (Sargon (I) 2275-2219)	2275-2094
Uus-Sumer (Sumeri renessanss 2094-1939)	2094-1750
Vana-Babüloonia (Hammurabi 1728-1686)/ Vana-Assüüria	1850-1531
Kesk-Babüloonia / Kesk-Assüüria	1531-1000
Uus-Babüloonia / Uus-Assüüria (Assurbanipal 668-631)	1000- 626
Hilisbabüloonia (Nebukadnetsar II 604-562)	626- 539
Pärsia periood (Ahhemeniidid)	539- 331
Makedoonia periood (Seleukiidid, Aleksander Suur 331-323)	331- 150
Partia periood	150 eKr - 226 pKr

Tabel 1. Mesopotaamia ajaloo perioode.

Kiri leiutati sumerite poolt umbes 3200. a eKr. Kätesaadavuse ja odavuse tõttu võeti infokandjana kasutusele savi, sest kõigi teiste materjalidega oli sealkandis vägagi kitsas käes. Õige pea taibati, et savile joonistamise asemel on sinna võimalik märke lihtsalt sisse vajutada, selleks hakati kasutama spetsiaalset pilliroost kirjutuspulka, mille jälgedel savis on kiilu kuju. Sumeri perioodi kiilkirjatahvli vahendusel on meieni jõudnud palju ülimalt huvitavat materjali, kuid kahjuks pole nende hulgas ühtegi astronoomilist ega astroloogilist teksti. Esimesed säilinud tähistaevaga seotud tekstid, üks astroloogiline ja üks astronoomiline, pärinevad mõlemad vanababüloonia perioodist. Religioossete tekstide analüüs lubab koguni oletada, et tähistaeva ja maiste nähtuse sidumine võibki vabalt olla semiidi või koguni lääne-semiidi päritolu, sest akkadlased (ühisnimetus keeliliselt lähedastele semiitidele – babüloonlastele ja assüürlastele ning nende esivanematele) käsitlevad suhet jumalatega palju isiklikumalt kui sumerid. Selle vastu räägib sumerikeelsete tähtkujude, tähtede ja planeetide nimede kasutamine akkadlaste poolt, kuid sellised nimetused võivad pärineda perioodist, mil semiidid polnud veel sumerite leiutatud kiilkirja suutnud oma keelele kohandada ning kirjutasid alles sumeri keeles. Hiljem võisid need sümbolid säilida oma lühiduse tõttu. Nt sumerikeelne nimetus Kaalude tähtkuju kohta on RIN₂, akkadi keeles aga *Zi-ba-nī-tu(m)*, sumeri keeles saab hakkama ühe märgiga, akkadi keeles läheb vaja nelja. Iseasi, kuidas sellest kõigest aru saada, kuid näib siiski, et mõlemas keeles mõeldakse selle all eelkõige kaalusid. On ju ^{GIS}RIN₂, akkadi *gišrinnu* puhul tegemist kõige tavalisemate kaaludega. Kaudseks kinnituseks on ka Kaalude tähtkuju epiteet “Šamaši õigluse täht” (Reiner 1995: 4). Õigluse sümbolite hulka kuuluvad teatavasti ka kaalud.

Ka Kreekas oli Kaalude tähtkuju kõrval asuv Neitsi seostatud õiglusjumalanna Dikega. Mitmesugustel põhjustel on Kaalude tähtkuju samastatud ka vankriga. Hilisbabüloonia perioodil liideti Kaalud Skorpioniga ja neist said skorpioni suised. Antiikaja lõpul võeti Kaalude tähtkuju uuesti kasutusele. Siit pärineb klassikaline eksitus, nagu oleks Kaalud uus tähtkuju, loodud Julius Caesari auks (Allen 1963: 271). Oli kuidas oli, kuid planeedinimede juures peame alustama siiski babüloonlastest, mitte sumeritest, kuigi sumeri keele ja kirja mõju peame arvestama.

Akkadi keele ja kirja mõistet kasutatakse hilisemal ajaperioodil ka ühisnimetusena lähedaste semiidi keelte, babüloonia ja assüüria keelte kohta. Akkadi kiri on sumeri kirja järeltulija ning sisaldab palju sumeri laensõnu ja anakronisme. Sumeri kui hoopis teist tüüpi keele foneetilist kirja oli raske kohandada akkadi keele tarbeks, kuid sellega saadi siiski toime. Sama märk võib akkadi kirjas vastavalt vajadusele tähistada nii sumeri keelest pärinevat silpi kui ka silbi aluseks olnud tähenduse tõlget, lisaks veel ka sellele sarnase kõlaga akkadikeelset silpi jne jne (Borger 1981 1-4; 46-52). Meile on oluline määrajate ehk tunnussõnade (determinatiivide) esinemine ja sumeri päritoluga foneetiliste silpide kasutamine. Määrajad teatavad lugejale, mis tüüpi sõna järgneb. See võib olla maa nimetus, linna nimetus, looma nimetus jne, meid huvitavates tekstides ka tähe või jumala nimetus (Caplice, Snell 1988: 4-9). Märkide translitereerimisel kirjutatakse määraja tavaliselt ülaindeksina sõna ette. Määrajad olid varem lihtsalt sumerikeelsed sõnad. Nt jumala tunnuseks on DINGIR 'jumal', seda märgitakse translitereerimisel väikese *d* tähega, taevatähe tunnuseks on MUL 'täht' ning sellisena on seda kombeks ka ülaindeksina translitereerimisel märkida (vt joonis 1). Akkadikeelsed silbid märgitakse väikeste tähtedega, neid eraldavad kriipsud, sumeri keelest pärinevad märgid translitereeritakse trükitähtedega, neid eraldavad punktid. Sarnase kõla, kuid erineva kirjaviisiga silpidele lisatakse tunnusindeks, nt GU 'nöör, pael' või GU₄ 'härg, pull'. Varasemates allikates on kasutatud ka mitmesuguseid erinevaid rõhumärke, nt MÚL on seesama mis MUL₂, GÚ = GU₂ 'kõri', GÛ = GU₃ 'hääli'.

Joonis 1. Meile vajalikke determinatiive akkadi keeles. Sumeri DINGIR ehk akkadi *ilu* tähendab jumalat. MUL ehk akkadi *kakkabu* tähendab taevatähte. DINGIR on kujunenud taevatähte kujutavast piktogrammist, MUL koosneb lähemal vaatlusel kolmest DINGIRist. Ka kõlaliselt sarnane UL või *ul* tähistab taevatähte ning esineb määrajana. Hilistes astrooloogilistes tekstides kasutatakse veel vähemalt kolme määrajat, mida tõlgendatakse kui taevatähte. Need on TE, AB₂ ja GAN₂, mida assürioloogid on hakanud tähistama vastavalt MUL₂, MUL_x ja MUL₄. Nende algsed kasutamispõhjused on teadmata, tegemist võib olla krüptogrammide või õpetlaste naljatleva žargooniga (Reiner 1995: 5).

Akkadi keeles kasutatav silpkiri võimaldab sama nimetust kirjeldada mitmel erineval viisil. Nt taevatäht – *kakkabu* – loeti välja sumeri kirjajamärgist MUL, aga see võis olla kirjutatud ka silpidena õige mitmel moel: *kak-ka-bu*, *ka-ak-ka-bu*, *ka-ka-bu* ja ka *mu-ul*, kusjuures siintoodud loetelu pole kindlasti ammendav, sest silbid võivad olla kirjutatud välimuselt erinevates kuid häälduselt sarnastes variantides (Hunger 1992: 27, 29, 44, 57).

Joonis 2. Taevatähe *kakkabu* kirjavariante akkadi silpkirjas.

Mesopotaamia pika ajaloo jooksul toimus muutusi nii keeles kui kirjas ning loomulikult oli erinevusi ka babüloonia ja assüüria keele vahel. Püüame sellel küsimusel mitte peatuda ning kasutame probleemsituatsioonides enamasti hilisemaid kirjapilte, sest juba pikemat aega arvatakse, et kõige kõrgemale tasemele jõudis Mesopotaamia astroloogia ja astronoomia hilisbabüloonia perioodil (Kugler 1909/10: 27; Barton 1994: 20-22).

Järgnevalt toome mõningad tähistaevaga seotud tekstinäited (vt joonis 3 ja 4).

Joonis 3. Uusassüüria ennustustekst kuuvarjutuste kohta. Hunger 1992, tekst nr. 535, plaat XIV. (Tahvli tähis 80-7-19,103; esikülg.)

Joonisel 3 kujutatud tahvli kuue esimese rea transliteratsioon ja ligikaudne tõlge:

- ¹ 1 30 *ina* ITI.SIG₄ UD-15-KAM₂ AN.MI GAR-*u*[*n x x x x*]
- ² ARAD.MEŠ-šú *ina* HI.GAR GAZ.MEŠ-šú KI.MIN AB.BA.M[EŠ]-šú [*x x*]
- ³ UŠ₂.M[EŠ *x x*]
- ⁴ 1 30 *ina* ITI.SIG₄ AN.MI EN.NUN-AN.USAN₂ GAR ZI-*ut* KU₆.HI.A KI.MIN [BURU₅.HI.A]
- ⁵ 1 30 *ina* ITI.SIG₄ AN.MI GAR A.KAL DU-*ma bi-b*[*il A.ME*]Š KUR *u*[*b-bal*]
- ⁶ 1 AN.MI EN.NUN-AN.USAN₂ GAR-*ma* EN.NUN *ig-mur u* IM.U₁₈.LU DU

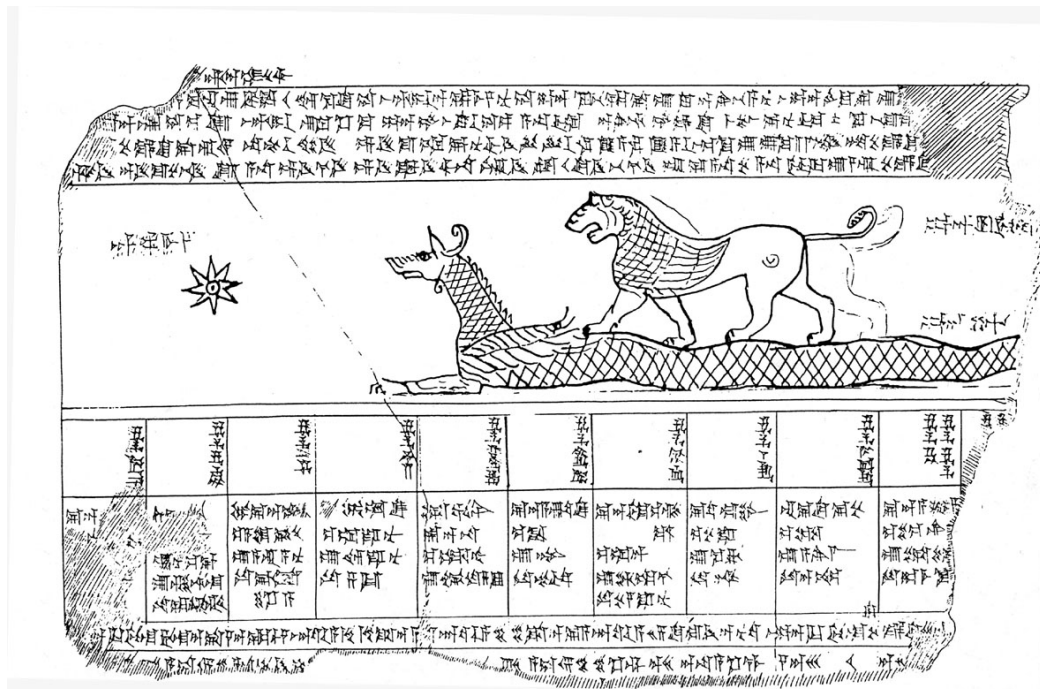
...
¹ Kui kuu teeb varjutuse (*toimub kuuvarjutus*) Sivanikuu 15ndal päeval: [...]. tema teenrid tapavad ta mässus; (*variant*: tema vanemad [...] surevad [...]).

⁴ Kui kuu teeb varjutuse Sivanikuul õhtuse vahi ajal: kalade rünnak; (*variant*: [rohutirtsude]).

⁵ Kui kuu teeb varjutuse Sivanikuul: tuleb uputus ja tulvavesi laastab maad.

⁶ Kui ta teeb varjutuse õhtuse vahi ajal ja see lõpetab vahi ja puhub lõunatuul: Elami kuninga, Guti kuninga ja nende maade langemine.

...
(Hunger 1992: 293).

Joonis 4. Hüdra ja Lõvi tähtkujud kujutatuna Seleukiidide aegsel astrooloogilisel tahvlil, kaheksaharuline täht vasakul on pealkirjastatud kui ^dSAG.ME.GAR – Jupiter. (Tahvli tähis VAT 7847; tagakülg.) Lõvi on kujutatud liikuvana ettepoole.

Joonisel 4. toodud plaati on pikemalt kirjeldanud N. Postgate, kes toob esile, et Sodiaak on sellel tahvlil jagatud alamsodiaakideks, kusjuures need on seotud mingi linna, taime, puu või kiviga (Postgate 1997: 219).

Planeedijumalatest Mesopotaamias

Mesopotaamia panteon on väga segane, sest selles on läbi põimunud palju erinevaid kultuure ja ajastuid, isegi naaberlinnad polnud taevaste asjade suhtes ühel meelel. Sumerid näiteks ülistasid umbes tuhandet jumalat, viitkümnet neist peeti peajumalateks ning eriti tähtsad olid seitse suurt jumalat. Linnriigiti olid jumalate funktsioonid tihti erinevad, kuid taevajumal An, õhu- ja maajumal Enlil ning vete ja tarkusejumal Enki olid kolmekesi teistest tähtsamad. Suurde seitsmikusse kuulusid alguses veel päikesejumal Utu, kuujumal Nanna, armastusjumalanna Inanna ja jumalate ema Ninhursag (Kramer 1977:122-130; 146-152).

Peajumala nimi ja staatus sõltus sellest, kelle käes oli võim. Sumeri aegadel oli ülemjumalaks An, kelle poeg oli Enki. Vanababüloonia perioodil sai peajumalaks loomulikult Babüloni linnajumal – Marduk, kes kirjutati Enki pojaks ja Ani pojapojaks. Toimunud võimuvahetus on põhjendatud müüdis *Enūma Eliš* – ‘Kui üleval’. Eesti keeles on viimasest ilmunud küllaltki põhjalik ümberjutustus (Lipin, Belov 1954: 207-215), teaduslik tõlge on ilmunud Internetis (Annus 2000). Kuna An oli rohkem puhkav jumal (st, et tal peale maailma valmissaamist enam palju tööd polnudki), siis Marduk kui toimiv jumal hakkas samastuma samuti toimiva peajumal Enliliga, kelle poeg, sõjajumal Ninurta, samastub Marduki poja, multifunktsionaalse Nabūga. Assüüria suurriik tõstab peajumala troonile linnajumal Assuri, hilisbabüloonia perioodil pääseb Marduk taas võimule. Kohalikus traditsioonis on mõlemad muidugi kogu aeg võimul, kuid kui

Marduki kohta on teateid ka kaugematest regioonidest, jääb Assur kogu aeg vaid linna- ja riigijumalaks. Planeedijumala staatust ei omandanud Assur kunagi. Keerulised on ka teiste jumalate samastumiste ja funktsioonide lood. Parimal viisil on segaduses korda loonud soome assürioloog Simo Parpola, kes rekonstrueeris Assüüria elupuu. Elupuu igas ringis on lisaks jumalanimele ära toodud ka temaga seotud maagiline number (Parpola 1998: 281-285). Siin peab mainima ka tõlgendust, mille järgi Assüürias jõuti Assuri kui universaalse ja ainujumala ideeni (Parpola 1997: XXI).

Erinevaid ettekujutusi maailma alguse kohta sumeritel ja akkadlastel võib leida isegi täpsele tõlkele püüdvatelt bilingvatelt (Clifford 1998: 67).

Me ei sukeldu Mesopotaamia panteoni kõikidesse keerukustesse, piisab, kui pöörame peatähelepanu planeetidega seotud jumalatele. Hiljem näeme, et iga planeediga võis olla seotud mitu jumalat. Koostame tabeli (tabel 2) ning püüame sinna panna kõige valdavamad seosed tuginedes peamiselt akkadlastele, sest Päikest Kuud ja Veenust kõrvale jättes me ei tea, kuidas võisid need lood sumeritel olla.

Sumer	Akkad	Planeet	Jumala ameteid akkadlastel
An	Anu		Taevajumal
Enlil	Marduk (Bēl)	Jupiter	Pea-, õhu- ja maajumal
Enki	Ea		Vete- ja tarkusejumal
Nanna	Sîn	Kuu	Kuu, viljakuse, õitsengu jumal
Utu	Šamaš	Päike	Päikese, õigluse jumal
Inanna	Ištar	Veenus	Armastuse, sõja jumalanna
Ninurta	Nabû	Merkuur	Sõja, jahi, kirja, lunastaja jumal
Ereškigal	Bēlet-šēri		Allilma jumalanna
Nergal	Nergal	Marss	Katku, nälja, sõja, allilma jumal.

Tabel 2. Mesopotaamia tähtsamad jumalad, nendega seotud planeedid ning nende ametid akkadlastel. Saturniga lood on segased, temaga näib olevat seotud *Ninurta*, kuid see viib meid otsejoones Merkuuri juurde. Varasemas kirjanduses seostatakse Saturniga *Ninib*, kuid seda lugemisviisi peetakse hetkel vääraks, samadest sümbolitest loetakse nüüd välja hoopis *Ninurta*.

Esimesel pilgul näib, et tabeli koostamine pole kuigi raske. Päikese ja Kuu puhul, saame kaunis hästi hakkama. Sumeri *Nanna* ja akkadi *Sîn* on kindlasti kuujumal, *Utu* ehk *Šamaš* on vaieldamatult päikesejumal. Edaspidi tekivad aga juba tõsisemad probleemid.

Meie jaoks koduselt kõlab arusaam, mille kohaselt taevatähed on taevakiri, akkadi keeles *šitir šamê* või *šitir burūme*. Tüüpiliselt suurshull Assüüria kuningas Esarhaddon väitis, et taevatähed on kiri, milles on kirjas tema nimi (Rainer 1995: 9). Toome järgnevalt lõigu sellesama Assüüria kuninga ja Meedia kuninga Ramataia vahelise lepingu tunnistajate nimekirjast (672 eKr), planeete tähistavaid kirjamärke tõlgime tuntud planeedinimedeks: *Planeetide Jupiter, Veenus, Saturn, Merkuur, Marss, Siirius, [jumalate] Assur, Anu, Enlil, Ea, Sîn, Šamaš, Adad, Marduk, Nabû, Nusku, Uraš, Nergal, Ninlil, [--], Ninive Ištar, Arbela Ištar, kõikide [Assüüria] linnade [--] jumalate, kõikide Assüüria jumalate, kõikide Babüloni, Borsippa ja Nippuri jumalate [--], kõikide Sumeri jumalate, kõikide maade kõikide jumalate ühtekokku, taeva ja maa jumalate juuresolekul [--]* (Lindsay 1971: 42).

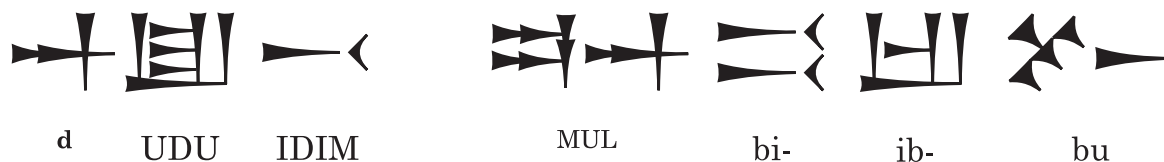
Planeedid on kirja pandud esimestena, et rõhutada nende tähtsust. Lähemal vaatamisel märkame aga veel, et planeedijumala ja temaga seotud jumala nimed esinevad nimekirjas eraldi: See kehtib eelkõige *Ištari* puhul, aga samasugune kahestumine esineb kõigil ülejäänud neljal planeedil, välja arvatud muidugi Kuu ja Päike. Planeedi määratlemine jumala tunnusega on kaunis üldine (Kugler 1907: 62). Eelneva põhjal võib oletada, et Kuud ja Päikest kõrvale jättes peab planeedijumala ja planeedi samastamisega Mesopotaamias olema ettevaatlikum kui algselt võiks arvata. Segadust suurendab asjaolu, et kurjema mõjuga planeedid – Merkuur, Saturn ja Marss – ei olegi kõikjal ja alati ühesama jumalaga seotud. Näiteks Saturniga on seotud jumal *Ninurta* (varem loeti sellest kombinatsioonist välja hoopis *Ninib*). *Ninurta* kipub samastuma jumal *Nabû*-ga, see omakorda aga on seotud Merkuuriga. Ka võime *Ninurtast* lähtudes sattuda sõjajumal *Nergali* juurde, kes on seotud hoopis planeediga Marss.

Diodorus Siculuse järgi uskusid babüloomlased, et tähed olid allpool planeete, Mesopotaamia enda allikad seda aga ei kinnita, selle asemel leiame planeetide seoseid Kuuga, neid on koguni nimetatud kuutähtedeks (Horowitz 1998: 152;161-162).

Akkadi astraalterminoloogiast

Kasutatavuse mõttes toome edaspidi võimalust mööda taevakeha nimetuse järgi sulgudes ka tema numbriga Gössmanni klassikalises kataloogis (Gössmann 1950). Taevatähest oli meil juba juttu akkadi kirjaga seotud lõigus. Kiilkirjatekstides esineb see aga paljudes kombinatsioonides. Nt ^{MUL}GAL (G62), a. k. *kakkabu rabû*, ehk otsetõlkes Suur täht võib tähendada Kuud, heledat tähte Sิริust, Jupiteri või Saturni ning astrooloogilistes tekstides veel ka meteoori. Kombinatsiooni ^{MUL}*Rab-bu* (G367) hääldus ja tõlge on samad, mis eelmisel, aga tähendab see Jupiteri, Veenust või mitte just väga silmatorkavat kinnistähte η *Oph* Maokandja tähtkujus. (Gössmann 1950:18,183)

Mõiste “planeet” esineb peamiselt kolmel kujul: ^dUDU.IDIM, ^{MUL}UDU.IDIM või ^{MUL}*bi-ib-bu*. UDU.IDIM ehk siis akkadi *bibbu* tähendab tõlkes metslammast. Kui kinnistähed on rahulikult aasal sööv kari, siis planeet kui rändtäht on metslammas või koguni lambaid murdev kiskja – hunt või šaakal (Hommel 1909: 217). Planeedi nimetus UDU.IDIM sobib hästi illustreerima kiilkirja tõlgendamise seotud probleeme. Nimelt loeti seda kombinatsiooni varem kui LU.BAT või LU.BAD ning kõige uuemad uurimused väljendavad arvamust, et kõige õigem lugemisviis oleks hoopiski UDU.BAD (Reiner 1995: 7). Kuna BAD pole vist nii metsik sõna kui IDIM (hunt on nt UR.IDIM), siis peab vist tasakesi ka metslamba ära unustama, kuid sellega ei tasu kiirustada, sest mine tea, mis assürioloogia tulevik veel endaga kaasa toob.

Joonis 5. Planeet – akkadi *bibbu* – kahes kirjaviisis ^dUDU.IDIM ja ^{MUL}*bi-ib-bu*.

Eeltoodud ^dUDU.IDIM võib tähistada ka üksnes Jupiteri, Veenust või Merkuuri, mõnikord aga ka Marssi, Saturni või koguni Kaalude tähtkuju.

Säilinud kiilkirjatekstidest on võimalik kokku koguda kõik kasutusel olnud planeedinimed, ainult nagu äsja just näha oli, on nende lugemine ja tõlgendamine aja jooksul üksjagu muutunud. (Kugler 1907: 293; Gössmann 1950; Borger 1981, Rochberg 1998: 28-29). Mõnikord kasutatakse Päikese, Kuu ja Veenuse puhul jumala määrajaga arvsümbolit, nii nagu Assüüria elupuu tõi esile tähtsamate jumalate seosed teatud kindlate arvsümbolitega, kusjuures peab arvestama, et kuuekümnendsüsteemi tõttu kirjutati arvud 60 ja 1 samasuguse püstkiiluga (Parpola 1998: 285, 289).

Planeedid esinevad korraga enamasti astroloogilistes tekstides ning neid järjestati hea mõju järgi. Esialgne järjestus – Kuu, Päike, Jupiter, Veenus, Saturn, Merkuur, Marss asendus uuemal ajal järjestusega Kuu, Päike, Jupiter, Veenus, Merkuur, Saturn, Marss, seega vahetasid Saturn ja Merkuur omavahel kohad (Rochberg 1998: 90). Oma ülevaates peame meiegi kinni sellest iidsest järjekorrast. Edaspidi toome ära planeedinimed, võimaluse korral selle numbri Gössmanni kataloogist, siis häälduse akkadi keeles (ak), otsetõlke ja kommentaarid. Planeetide puhul võib peaaegu alati võib määraja MUL asemel kirjutada ka DINGIR ning vastupidi.

Kuu ja Päike

Kuu, akkadi keeles *Sîn* on tekstides reeglina esimene planeet ja siin pole midagi imestada, eks ole ju kuujumal aru kehastus ja päikesejumala isa. Vanababüloonia astroloogilistes ennustustes ja vanimas astronoomilises tekstis MUL.APIN võib kuud tähistada lihtsalt DINGIR – *Ilu* (G194) – ‘jumal’. Kuu kui selline esineb akkadi keeles kujul *(w)arhu* (G169), poeetilisemal juhul kas eelmainitud variandis ^{MUL}GAL (G62) või sagedamini kujul ^{MUL}BIR (G56), mida Gössmann ise soovib lugeda kui ^{MUL}KALAM₂, mõlemal juhul – ^{MUL}Kalītu – ‘neerutäht’. Pseudonüümina kasutatakse seda kombinatsiooni ka Merkuuri ja Marsi kohta. Kuu erinevatel faasidel olid omaette nimed: ühe kuni viie päevane noorkuusirp oli UD.SAR ^dA-nu-ú, 6.-10. päevane poolkuu oli ka-li-tu ^dÉ-a, 11.-15. päeva vanune täiskuu oli AGA *taš-riṣ-ti* – täiskuu tiaara (Gössmann 1950: 133) jne.

Kuu puhul kasutati sageli ka kirjaviisi ^d30, vahel kirjutati see koguni ilma määrajata, lihtsalt (Neugebauer 1955). See number tähistab Assüüria elupuus aru ehk mõistust (kabalas number 3), mis seostubki kuujumalusega ^dSîn (G352). Arvtähise kõrval on kõige levinumaks Kuu tähistuseks ^dEN.ZU, mida tegelikult loeti kui *Sîn* (ZUEN). On olemas ka variant ^dZU, mis on lühendunud ZU.EN – seesama *Sîn*. Vanababüloonia tekstides esineb ka sumeri päritolu kuujumal ^dNANNA (G295) või ka ^dŠEŠ.KI tähenduses Nanna, mida loeti akkadlaste poolt ikka lihtsalt *Sîn* – kuujumal (Borger 1981:138).

Horoskoopides on Kuu tähiseks samuti peamiselt number 30, juhul kui ei kasutata kirjanduslikke pseudonüüme.

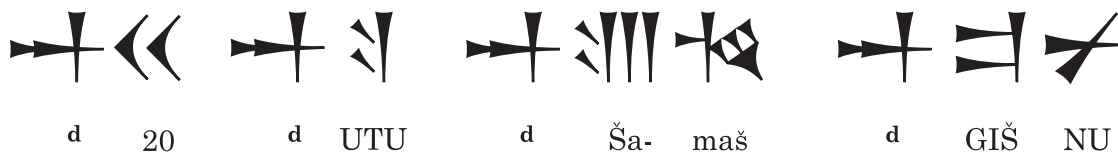

Joonis 6. Levinumaid variante Kuu kirjutamisest kiilkirjas: kirjaviisis ^d30, ^dEN.ZU ja ^{MUL}GAL. Loetakse neid üldiselt ühtemoodi – *Sîn*.

Päike, akkadi keeles *Šamaš*, on alati tekstides teisel kohal Kuu järel, sest ta on kuujumala poeg ning *Ištari* vend. Ekliptika ongi Šamaši tee. Päikeseketas kui selline, on AŠ.ME – *šamšu*. Päikest kui õiglusejumalat või õiglast kohtumõistmist sümboliseerib Assüüria elupuus number 20 (kabalas number 5), mis asub otse Kuud sümboliseeriva numbri all elupuu kohtumõistmise sambas (Parpola 1998). Ka Päikest armastati tähistada kujul ^d20 ning seda tehti mõnikord samuti ilma määrajata (Neugebauer 1955). Väga levinud on ka kirjavorm ^dUTU, harvem kasutati silpkirjas varianti ^dŠa-maš. Haruldased kirjakujud on ^dGIŠ.NU või ^dGIŠ.NU₁₁. (Borger 1981:123).

Horoskoopides on Päike enamasti kas 20 või ^dUTU. Siin tasub meelde jätta, et UTU on sama märk kui UD, mis tähendab heledat, säravat, valget ja muidugi ka Päikest.

Joonis 7. Levinumaid variante Päikese kirjutamisest kiilkirjas: ^d20, ^dUTU, ^dŠa-maš ja ^dGIŠ.NU. Loetakse üldiselt ikka *Šamaš*.

Hea mõjuga planeedid – Jupiter ja Veenus

Kirjutis ^{MUL}d MARDUK – Jumal Marduki täht – kinnitab üheselt, et Jupiter oli Marduki täht, kes oli eelkõige riigi ehk kuningavõimu eest hoolitsev jumal – seega osutus Jupiter kuningaga seostatud täheks. Loomulik nimetus – Kuningatäht – ^{MUL}LUGAL (G240) (akkadi *kakkab šarrī*) tähistab peale Jupiteri ka veel Regulust (α Leo) ja harvemini ka α Kentaurit (α Cen). Kuna Marduk oli Babüloonias peajumal, sai siit alguse traditsioon, mille põhjal Jupiteri seostati peajumalaga hiljem nii Kreekas kui ka Roomas. Sealsed selged seosed pole aga võrreldavadi segadusega Mesopotaamia planeedinimedes: nt nimetati Marduki täheks mõnikord ka Merkuuri, kuid enamasti siiski erijuhtudel, nt aastavahetuse paiku, vahel aga isegi Marssi.

Jupiter on peaaegu sama hele kui Veenus ning mõneti isegi mõjusam, kuna võib paista öö läbi. Sellest tuleneb nimetus ^{MUL}UD.AL.TAR (G137), akkadi *ūmu dāpinu* – ‘võidukas päevavalgus’ või ‘Kohutav hiilgus’ (Gössmann 1950: 52). *Dāpinu* esineb ka üksikult Jupiteri nimetusena ning Reiner pakub selle sõna tähenduseks hoopis ‘kangelaslik!’ (1995: 4). Veel üks nimetus ^{MUL}UD.AL.TAR võib tähendada lisaks Jupiterile ka Procyoni (α CMi), kuna selle lähedal on planeet Jupiteri astroloogiline “kodu”. Mesopotaamia kombe kohaselt lühendati ^{MUL}UD.AL.TAR ühel juhul kujule ^{MUL}UD = MUL.BABBAR (G136,399), võimalik tõlge ‘Valge täht’ või ‘Päikesetäht’; teine lühend on ^{MUL}AL.TAR (G16).

Kõige sagedamini kirjutati Jupiter kujul ^{MUL}SAG.ME.GAR või ^{MUL}SAG₃.ME.GAR. Selle kombinatsiooni häälendus on siiani teadmata (Reiner 1995: 4), ehkki on välja pakutud näiteks *Nēberu*. See on üks põhjusi, miks mõnede autorite arvates tuleb GAR asemel lugeda hoopiski NIG ning SAG₃ asemel PA. *Nēberu*, kirjutatuna ^{MUL}Ne₂-bi-ru (G144,G298) võib tähendada Jupiteri kulmineerumas ja veel mitmesugustes eriolukordades, kinnistähedest Põhjanela (α UMi) ja Canopust (α Car) aga ka Perseuse tähtkuju või isegi meteoori.

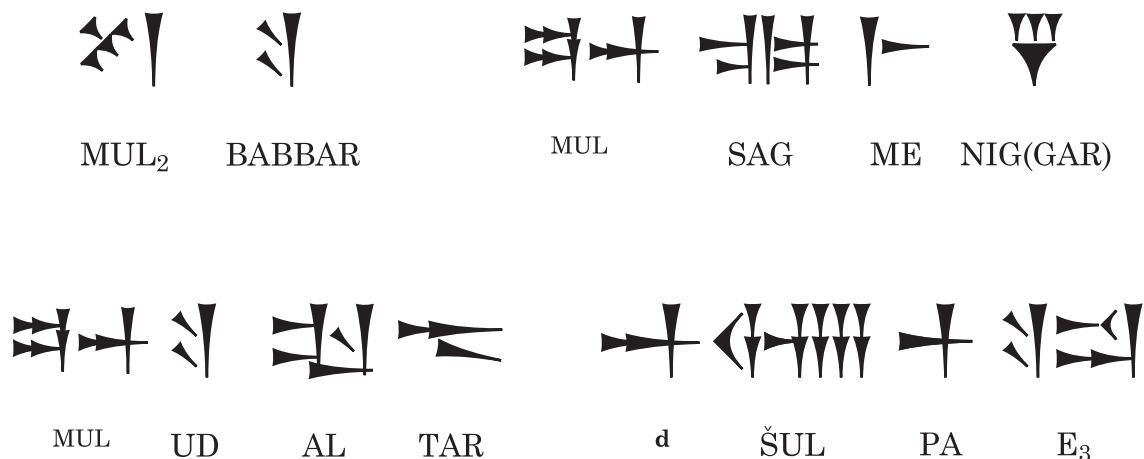
Veel üks levinud Jupiteri tähistus – ^{MUL}ŠUL.PA.E₃.(A), tõlkes 'Särava koidu isand' – Jupiter idas, osutab võimalusele liigitada Jupiteri nimesid tema asukoha järgi taevavõlvil. Selgubki, et ^{MUL}SAG.ME.GAR võib tähendada Jupiteri kulmineerumas ning ^{MUL}UD.AL.TAR võib tähendada Jupiteri läänekaares.

Horoskoopides esineb Jupiter peamiselt kujul MUL₂.BABBAR.

Parimaks illustratsiooniks, kuidas võivad planeetide nimed sõltuda ajast ja kohast on akkadikeelne tabel, mis esitab Jupiteri nimed kuude kaupa (Gössmann 1950: 97-98):

ina	arab	Nisanni	^d ŠUL.PA.E ₃	^{il} Marduk
--	--	Aiari	^d UD.AL.TAR	--
--	--	Simâni	^d IKU bâb ilâni ^{pl}	--
--	--	Du'uzi	^d da-pi-nu	--
--	--	Abi	^d ma-ag-ru-u ₂	--
--	--	Ulûli	^d SAG.ME.GAR	--
--	--	Tišrîti	^d Ni-bi-ru	--
--	--	Arapšamni	^d rab-bu	--
--	--	Kislimmi	^{ul} GAM ₃	--
--	--	Ṭebêti	^{ul} LUGAL	--
--	--	Šabâti	^{ul} GAL	--
--	--	Adari	^{ul} KUA ^d E ₂ -a	--

Tabel 3. Jupiteri kui jumal *Marduki* tähe erinevad nimed vastavalt kalendrikuule. Säilitatud on Gössmanni kirjaviis. Siin on kasutatud taevatähemäärajat *ul* ning jumala determinatiivi *il*. *Nisanni* kuu kestis umbkaudu aprilli keskpaigast mai keskpaigani. Esimest rida tuleb tõlkida *Nisanni* kuul - Särava koidu isand - jumal Marduk. Analoogiliselt tuleb tõlgendada ka teisi ridu.

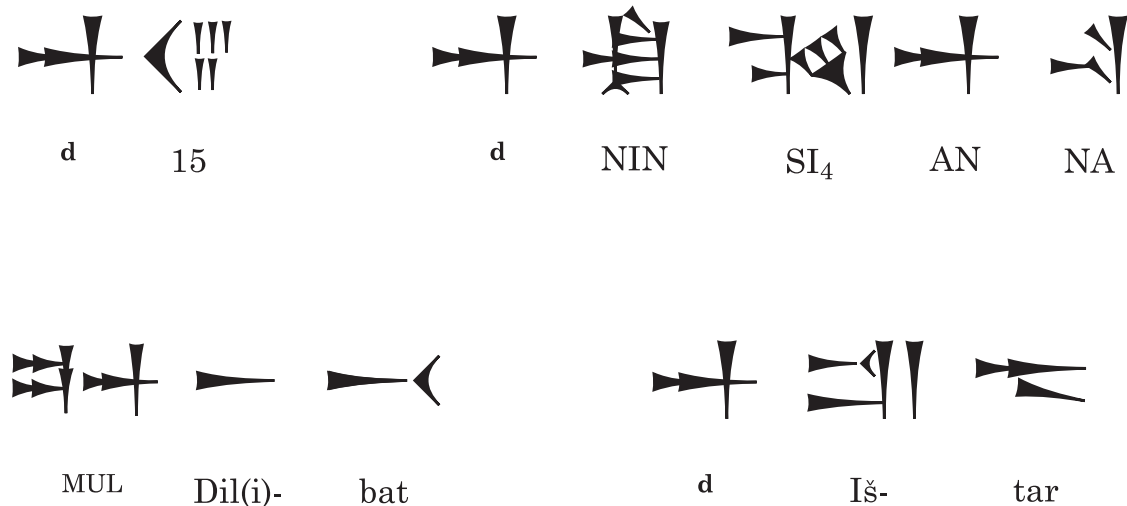

Joonis 8. Levinumaid variante Jupiteri kirjutamisest kiilkirjas: MUL₂.BABBAR, ^{MUL}SAG.ME.GAR, ^{MUL}UD.AL.TAR, ^dŠUL.PA.E₃.

Veenus ehk *Ištar*, Päikese õde, on ainus naisterahvas taevavõlvil. Kõige heledama planeedina on ta erilisel kohal, tihti käsitletakse Kuud, Päikest ja Veenust kokkukuuluvat kolmikuna. Babüloonia piirikividel näiteks esinevad ainult need taevakehad. Veenuse kaks ilmingut, kuigi tunnistatud samaks planeediks, omistati sama jumaluse kahele eri manifestatsioonile: hommikutähena oli Veenus emane, õhtutähena isane, ja kaks aspekti vastasid *Ištari* kaksikloomusele armastuse ja sõja jumalannana (Leick 1998: 96). Isase jumalana kirjeldati *Ištarit* habemikuna (*Enūma Anu Enlil* 61. tahvlil *ziqna zaqnat*) (Reiner 1995: 6). Kindlasti tuleb siin märkida, et tavaliselt käsitletakse Veenuse ilmingute sugusid vastupidi, vastavalt Ptolemaiiose planeedisugude määratlusele (Ptolemaiiose *Tetrabiblos* 1.6 ja 7). Nt Lõuna-Araabias oli *Aštar/Aštar* Veenuse kui koidutähe isiksustatud isane aspekt. Veenust austati seal liites nii koidu- kui ehatähe aspektid (Leick 1998: 15). Huvitav on veel teada, et Mesopotaamias peeti tähtsaks ka Veenuse faase.

Veenus on viimane kolmest planeedist, mis esinevad ka numbrilisel kujul - ^d15 või lihtsalt 15. See number tähistab Assüüria elupuus Ilu (kabalas number 6). Levinuim Veenuse nimetus on ^d*Dil-bat* või ^{MUL}*Dil-bat*, selle tähendus on äärmiselt mõistatuslik ja siiani teadmata, kuid tasub meeles pidada, et oli olemas samanimeline linn ^{URU}*Dil-bat* ning ^{U3}*Dil-bat*, akkadi *maštakal* oli karikakar (Labat 1963: 43). Isegi märkide lugemises ei olda ühel meelel – Rochberg soovib seda lugeda *Dili-bat*, Reiner *Dele-bat* vastavalt Kreeka transkriptsioonile *Delephat* (Rochberg 1998: 28; Reiner 1995: 7). Siiski on lugemisviis *Dil-bat* valdavaim ka viimasel ajal, vt nt. Reiner 1998.

Kaugeltki mitte kõiki variante, ei saa me siin ära tuua. Oluline esinemiskuju on muidugi ^d*IŠ.TAR*. Sumeri Inannat planeedinimena ei õnnestunud meil kontrollimisel leida, ehkki seda vahel on väidetud. Küll aga esineb sarnase kõlaga nimetusi, mis tulenevad aga hoopis taevaemanda tähendusest – ^d*NIN.AN.NA* (G315) – ‘Taevaemand’ ja ^d*NIN.SI₄.AN.NA* – ‘Hele (kirev) taevaemand’ (G320). Samalaadne ^d*NIN.SI₄.AN.NA* (G327) tähistas Veenust vanababüloonias. Pikk nimi ^{MUL}*NIN.A.HA.KUD.DU* (G314), akkadi *Be-lit te-lil-ti* tähendab ‘Puhastumise Emand’.

Joonis 9. Levinumaid variante Veenuse kirjutamisest kiilkirjas: ^d15, ^{MUL}*Dil(i)-bat*, ^d*Iš-tar* ja ^d*NIN.SI₄.AN.NA*. Gössmanni ajal loeti viimast märgirida kui ^d*NIN.TAR.AN.NA*.

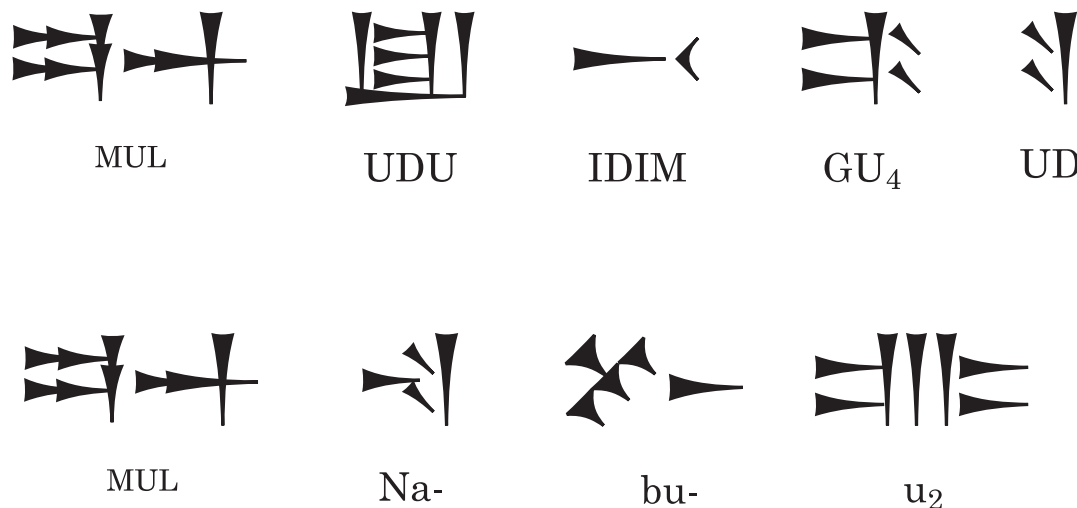
Iseloomulikult külvab segadust ^{MUL}NITA.A.TA (G330) tõlkes 'isane', mis tähistab Veenust hommikul ehk Koidutähte. Ehatähena on Veenus ^{MUL}USAN2.DA.EL (G157). Veenuse lisanimedest olgu nimetatud veel ^dNUN.SAR.A (G309), ^dGAL.A.RU.RU (G63). ja Assüüria astrooloogilistes ennustustes nii Veenust kui Ištarit tähistav U.DAR (Hunger 1992:350). Asi läheb veelgi hullemaks, kui arvestame, et ka Veenust võidi erinevatel kuudel erinevalt nimetada, nt ^{MUL}SAG, akkadi *kakkabu rēštū* – 'Peatäht' – Veenus Simanu kuul.

Kõikuva mõjuga Merkuur, kehvavõitu Saturn ning kuri Marss

Merkuur on eelkõige jumal *Nabû* täht – ^{MUL}*Na-bu-u₂* (G290). Kuna *Nabû* oli *Marduki* poeg, sai Merkuurist kroonprintsipi täht. Nt Esarhaddonit trooniletulekut olevat ennustanud Jupiteri ja Merkuuri kohtumine (Reiner: 1995: 74-75). Uusaastal ja kevadel võis Merkuur olla ka *Marduki* täht. Analoogiliselt Veenusele esineb ka Merkuur nii Koidu- kui Ehatähena, sestap peeti ka Merkuuri mõnikord kahesooliseks.

Merkuuri täielik nimetus on ^{MUL}UDU.IDIM.GU₄.UD (G139^{bis}) – 'Päikesesõnni täht' või 'Valge sõnni täht', mida seostatakse *Marduki* varasema nimetusega AMAR.UTU – 'Päikesevasikas'. Akkadlased tõlkisid seda *Šiṭtu* – 'hüpe' või ; *Šapītu* – 'lennukas'. Mõlemad nimed sobivad hästi kiiresti ringikargavale Merkuurile. Siit on tulnud Kreeka transkriptsioon Σελῆς (Gössmann 1950: 24). Varem loeti GU₄ asemel GUD. Sama nime lühendatud variant on ^{MUL}GU₄.UD (G79). Huvitav väljend on ^{MUL2}GU₄.UD *mu-ša-az-nin zunni* 'Vihmatooja Merkuur' (Gössmann 1950: 25). Lisaks *Nabûle* ja *Mardukile* seostati Merkuuri ka *Ninurtaga*, kes tavaliselt esindas õhtupäikest ning on enamasti seotud planeediga Saturn.

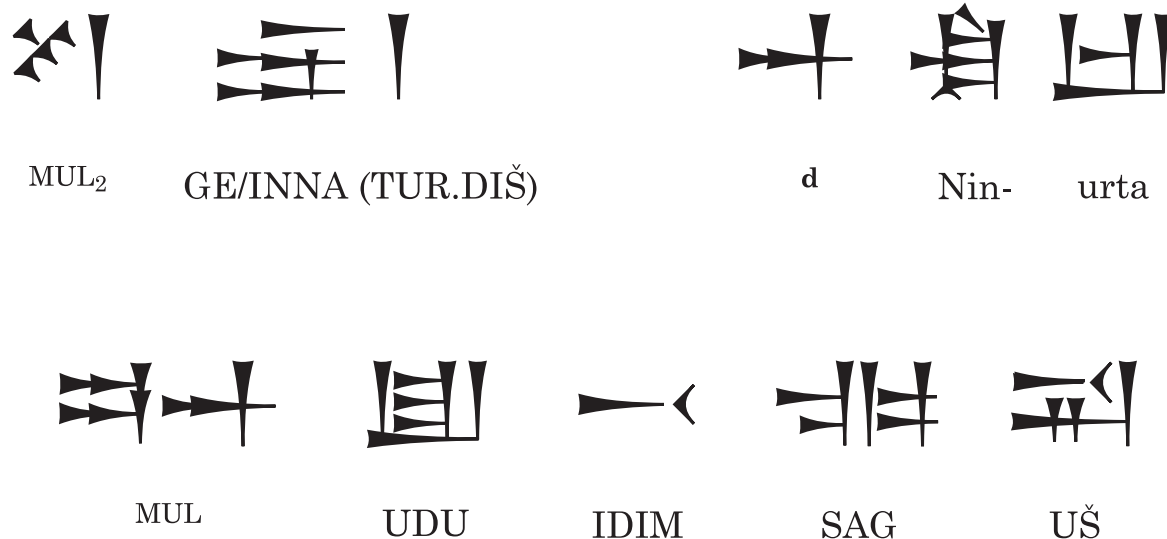
Veel tasub mainida Merkuuri nimetust *ilu muš-ta-RI-lu* või *ilu muš-ta-di₅-lu*, 'Jooksev jumal', (vrd arabia *Almuštari*). Horoskoopides esineb Merkuur peamiselt kui GU₄.UD. Tema halb aspekt võib väljenduda sama nimetusega mis Marsil – ^{MUL}*Šanumma*.

Joonis 10. Levinumaid variante Merkuuri kirjutamisest kiilkirjas: ^{MUL}UDU.IDIM.GU₄.UD ja ^{MUL}*Na-bu-u₂*. Märkide ilus ja selge rühmitamine on siin ja mujal artiklis lugeja huvides. Tegelikelt kiilkirjatekstides pole kiilumärgid enamasti kaugeltki nii selgesti rühmitatud ning veel hullem, tihti on nad lausa lohakalt kirjutatud.

Saturni täielik nimetus on ^{MUL}UDU.IDIM.SAG.UŠ (G141), lühendatult ^{MUL}SAG.UŠ (G333) akkadi *Kaj(j)amanu* 'püsiv, väheliikuv'. Aeglaselt liikuva Saturni jaoks on raske paremat nime leida. Gössmanni järgi on just see nimi laiali läinud paljudesse keeltesse: süüria – *kêwân*, arabia – *kaiwân*, heebrea – *kijjûn*, hiina – *kai-wun*. Kuna Saturni käik on aeglane ja kindel nagu päikesel on teda nimetud ka ööpäikeseks ning seegi on laiali läinud paljudesse keeltesse, nt egiptuse ja foiniikia keelde (Gössmann 1950:124). Saturni seostatakse sageli ka sõja- ja jahijumal Ninurtaga (sellest loeti varem välja teisene päikesejumal *Ninib*), sealt ka nimetus ^dNIN.IB (G323) = ^d*Nin-urta*. Saturni vähemolulistest nimetustest jäi kasutusele ^dNIN.GIR₂.SU. (G316) 'Girsu linna valitseja'.

Kuna Saturn on üks tuhmimaid planeete, siis sobis talle nimeks GENNA (G69), akkadi *Šerru* – 'väike, niru'. Saturni seotust päikesega tõendab kaudselt nimetus ^{MUL2}GENNA, akkadi *kakkab kit-tu u mi-šar* – 'seaduse ja õigluse täht'. Sama tsiteerib ka Nissinen: "Saturn on päikesetäht, Päike on kuninga täht" (1998: 92).

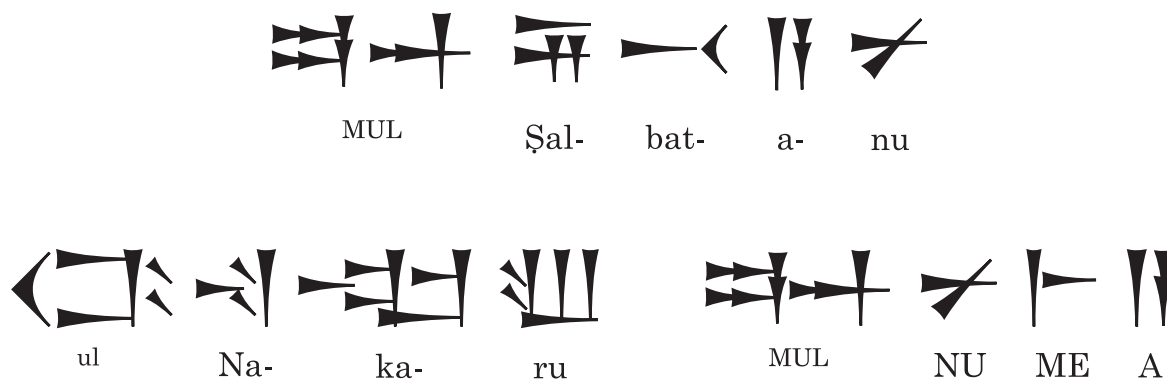
Joonis 11. Variante Saturni kirjutamisest kiilkirjas: ^{MUL}UDU.IDIM.SAG.UŠ, ^{MUL2}GENNA ja ^d*Nin-urta*, mida varem loeti ^dNIN.IB (G69). GENNA koosneb kahest sümbolist (GE/INNA), mida võiks lugeda ka TUR.DIŠ(TIŠ).

Marss kuulub Ea tähtede ja Amurrû tähtede hulka, ta oli planeetidest alati viimasel kohal.. Marsi puhul kehtib väide: paha laps – palju nimesid. Nimetused ^{MUL}NIM.MA^{ki} 'Elami täht' (G312) ja ^{MUL}MAN.MA, akkadi ^{MUL}*Šanumma* 'teine täht, võõras täht' tõendavad, et Marssi seostati võõra ja vaenulikuga. Kommentaare ei vaja nimetused: ^{MUL}*Ahû* – 'teine täht', ^{MUL}*Nak(a)ru* (G293) – 'vaenulik täht', ^{MUL}KA₅.A ehk ^{MUL}*Sarru* – 'mässuline täht', ^{MUL}*Limnu* – 'nurjatu elik vastik täht' (G360). Nimetus *kakkab la minâti* – 'ettearvamatu täht' väljendab arusaama, mille järgi Marss on täht "mis aastaringselt oma asukohta muudab" (Gössmann 1950: 180), sama väidab nimi ^{MUL}NU.ME.A (G304), akkadi *kakkabu la bašû* – 'püsimatu täht'.

Kuna planeet on küllaltki hele, siis kasutati Marsi jaoks nimetusi ^{MUL}NIN.SI₄ (G318) – ‘hele isand’ ja ^dNIN.DAR.A (G319) – ‘heleduse isand’. Väga Jupiteri moodi on nimetus ^{MUL2}BABBAR – ‘hele täht’. Nimed ^{MUL}Makrû ja ^{MUL}ŠI.PA – ‘punane täht’ toovad esile planeedi värvuse. Punasest värvist pole tuleni just väga palju maad. Üks tulejumalaid ^dGIBIL viidi ühendusse Marsiga.

Levinuim Marsi nimetus on ^{MUL}Ša-al-ba-tâ-nu (G360). Selle tähendust ei teata. Õpetatud Babüloonia kommentaatorid on selgitanud seda nime kui “tema, kes hoiab katku kestvana”, lagundades nime silpideks ja tõlgendades neid silpe sumerikeelsetena, saades nii oletatava akkadi lugemisviisi – *Muštabarrû mütânu* (Reiner 1995: 7). Pannes siia kõrvale Marsi teise nime – ^dNergal (G302) saavutame kooskõla, sest *Nergal* on teatavasti katku, sõja, surma ning allilma jumal. Võib olla seostub just sellega muidu kummalisena tunduv Marsi mustamine: ^{MUL}GIG (G85) – ‘must täht’.

Horoskoopides on Marss järjekindlalt AN või ^{MUL2}AN, kuid seda loeti siiski *Šalbatânu*, mitte Anu, sest sumeri märgi AN kasutamisest hoolimata pole vähemaidki tõendeid Marsi seoste kohta jumal Anuga. Marssi on astroloogias kujutatud ka kui ^{MUL}IKU (G193), mis otsetõlkes tähendab (külvi)pinnamõõtu. Kuna on IKU’t on samastatud Marsiga ning seda omakorda adraga (APIN), siis võiks siit leida arusaama, et Marss on olnud ka künnitäht (Gössmann 1950: 13, 79).

Joonis 12. Levinumaid variante Marsi kirjutamisest kiilkirjas: ^{MUL}Šal-bat-â-nu, ^{MUL}NU.ME.A (G304) ja ^{ul}Nak(a)ru.

Lõpetuseks

Nagu alguses kavandatud, üritame koostada suure kokkuvõtliku tabeli (tabel 4.) Mesopotaamia planeedinimedest. Kahjuks ei saa me arvesse võtta kaugeltki mitte kõiki nimetusi. Ruumi kokkuhoiuks kasutame tabelis kasutame tänapäevaseid planeedisümboleid (Kuu- ☾, Päike- ☉, Jupiter- ♃, Veenus- ♀, Merkuur- ☿, Saturn ♄, Marss- ♂). Tabeli teises veerus järgneb meieaegsele planeedimärgile selle planeedi akkadikeelne nimetus. Kolmandas veerus on toodud planeedinimetusi raamatute MUL.APIN ja *Enūma Anu Enlil* seeriast. Neljandas veerus on kirjas horoskoopides kasutatud planeeditähised (Kugler 1907: 7-14; Rochberg 1998: 28). Viiendas veerus on loetletud kasutusel olnud planeedinimetusi.

Pl	Nimetus	MUL.APIN, Enūma	Horoskoopides	Mitmesugust
☽	<i>Sîn</i>	^d 30, ^d EN.ZU, DINGIR	30	(w)arhu, ^{MUL} GAL, ^{MUL} BIR = ^{MUL} KALAM ₂ = ^{MUL} Kalītu, ^d Sîn, ^d EN.ZU, ^d ZU, ^d NANNA, ^d ŠEŠ.KI
☉	<i>Šamaš</i>	^d 20, ^d UTU	20, ^d UTU	AŠ.ME = <i>šamšu</i> , ^d Ša-maš, ^d GIŠ.NU, ^d GIŠ.NU ₁₁
♃	?	SAG.ME.GAR, PA.ME.GAR	MUL ₂ .BABBAR	^{MUL} ^d MARDUK, ^{MUL} LUGAL, ^{MUL} UD.AL.TAR = <i>Dāpinu</i> , ^{MUL} UD = MUL.BABBAR, ^{MUL} AL.TAR, ^{MUL} SAG.ME.GAR = ^{MUL} SAG ₃ .ME.GAR = <i>Nēberu</i> (?), ^{MUL} Ne ₂ -bi-ru = <i>Nēberu</i> , ^{MUL} ŠUL.PA.E ₃ .(A)
♀	<i>Dil(i)bat</i>	^d Dil-bat, ^d 15	<i>Dil-bat</i>	15, ^{MUL} Dil-bat, ^d IŠ.TAR, ^d NIN.AN.NA, ^d NIN.SI ₄ .AN.NA, ^{MUL} NIN.A.HA.KUD.DU = <i>Be-lit te-lil-ti</i> , ^{MUL} NITA.A.TA, ^{MUL} USAN ₂ .DA.EL, ^d NUN.SAR.A, ^d GAL.A.RU.RU, U.DAR, ^{MUL} SAG
♁	<i>Šihitu</i>	^d UDU.IDIM.GU ₄ .UD	GU ₄ .UD	^{MUL} Na-bu-u ₂ , ^{MUL} UDU.IDIM.GU ₄ .UD = <i>Šihitu</i> , ^{MUL} GU ₄ .UD, ^{MUL} ₂ GU ₄ .UD, <i>ilu muš-ta-RI-lu</i> = <i>ilu muš-ta-di₅-lu</i> , ^{MUL} Šanumma
♁	<i>Kajamānu</i>	^d UDU.IDIM.SAG.UŠ	GENNA	^d Nin-urta, ^{MUL} UDU.IDIM.SAG.UŠ, ^{MUL} SAG.UŠ = <i>Kaj(j)amanu</i> , ^d NIN.GIR ₂ .SU, GENNA = <i>Šerru</i> , ^{MUL} ₂ GENNA
♂	<i>Šalbatānu</i>	^d Šal-bat-a-nu	AN	^{MUL} NIM.MA ^{ki} , ^{MUL} MAN.MA = ^{MUL} Šanumma, ^{MUL} Ahû, ^{MUL} Nak(a)ru, ^{MUL} KA ₅ .A = ^{MUL} Sarru, ^{MUL} Limnu, <i>kakkab la minâti</i> , ^{MUL} NU.ME.A, ^{MUL} NIN.SI ₄ , ^d NIN.DAR.A, ^{MUL} ₂ BABBAR, ^{MUL} Makrû, ^{MUL} ŠI.PA, ^d GIBIL, ^d Nergal, ^{MUL} GIG, ^{MUL} ₂ AN = <i>Šalbatānu</i> , ^{MUL} IKU

Tabel 4. Planeedinimede variante Mesopotaamias.

Tabel 4. sisaldab küll palju informatsiooni, kuid ei anna mingit kindlustunnet. Vist on materjali vägistamata võimatu koostada head ja lihtsat kogu Mesopotaamiat haaravat planeedinimede koondtabelit, mida võiks kenasti tõepärase tõe pähe serveerida. Eks ole seegi tulemus, aga kahjuks niruvõitu. Kogu materjal tuleb uuesti läbi sõeluda ning kõik nimetused ajas ja ruumis

lahterdada. Loodetavasti saab siis õige mitu ilusat tabelit, mida kokku koondada polegi ehk kuigi tark. Hetkel on aga see töö veel tegemata. Loodetud tulemus on saavutamata – meie lool on seekord kurb lõpp. Siiski sai kirjatüki lõpuni lugeda viitsinu arvatavasti aru, miks taolise tabeli tegemine võib selguse asemel hoopis segadust juurde toota. Kas selgus ka kunagi tuleb, teab üksnes *Marduk*.

Kirjandus

- Annus, A. 2000. *Enūma eliš*. http://www.ut.ee/klassik/eas/bibliotheca/enuma_tolge.html.
- Allen R.H. 1963. *Star Names, Their Lore and Meaning*. New-York.
- Barton, T. 1994. *Ancient astrology*. London & New-York: Routledge.
- Borger, R. 1981. *Assyrisch-babylonische Zeichenliste*. Neukirchen: Butzon & Bercker Kevelaer.
- Caplice, R. Snell, D. 1988. *Introduction to Akkadian*. Rome: Biblical Institute Press.
- Clifford, R. J. 1994. *Creation Accounts in the Ancient Near East and in the Bible*. The Catholic Biblical Quarterly Monograph Series 26. Washington: The Catholic Biblical Association of America..
- Gössmann P. F. 1950. *Planetarium Babylonicum*. Scripta Pontificii Instituti Biblici.
- Hommel, F. 1909. *Festschrift Hilprecht = Hilprecht anniversary volume*. Leipzig.
- Horowitz, W. 1998. *Mesopotamian Cosmic Geography*. Winona Lake, Indiana: Eisenbrauns.
- Hunger, H. 1992. *Astrological Reports to Assyrian Kings*. Helsinki University Press.
- Kramer S. N. 1977. *Mifologia Shumera i Akkada*. – Mifologii drevnego mira. Moskva, s 122-160.
- Kugler, F. X. 1907. *Sternkunde und Sterndienst in Babel. I. Babylonische Planetenkunde*. Münster.
- Kugler, F. X. 1909/10. *Sternkunde und Sterndienst in Babel. II. Babylonische Zeitordnung*. Münster.
- Labat, R. 1963. *Manuel d'épigraphie akkadienne (signes, syllabaire, idéogrammes)*. Paris.
- Leick, G. 1991. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. London & New-York: Routledge.
- Lindsay J. 1971. *Origins of Astrology*. London.
- Lipin, L., Belov, A. 1956. *Savist raamatud*. Tallinn.
- Neugebauer, O. 1955. *Astronomical Cuneiform Texts*. London: Lund Humphries.
- Nissinen, M. 1998. *Preferences to Prophecy in Neo-Assyrian Sources*. Helsinki: Vammalan Kirjapaino OY.
- Pannekoek A. 1961. *A History of Astronomy*. London.
- Parpola, S. 1997. *Assyrian Prophecies*. Helsinki University Press.
- Parpola, S. 1998. *Assüüria elupuu: Juudi monoteismi ja kreeka filosoofia lätete jälgedel*. – Akadeemia 2, lk 271-296.
- Postgate, N. 1997. *Mesopotamian Petrology: Stages in the Classification of the Material World*. Cambridge Archaeological Journal; 7:2, pp 205-224.
- Ptolemy, C. 1964. *Tetrabiblos*. The Loeb Classical Library. Cambridge.
- Reiner, E. Pingree D. 1998. *Babylonian Planetary Omens. Part Three*. Groningen: STYX Publications.
- Reiner, E. 1995. *Astral Magic in Babylonia*. Transactions of the American Philosophical Society. Vol 85, Pt 4, Philadelphia.
- Rochberg, F. 1998. *Babylonian Horoscopes*. Transactions of the American Philosophical Society. Vol 88, Pt 1, Philadelphia.
- Soden, W. von 1991. *Der Nahe Osten im Altertum, in Propyläen Weltgeschichte, Bd.1 (S.584-585), Bd.2 (S.68-69)*, Reprint Frankfurt am Main.